

MÜFEVİDA

ninde cebir de tefvîz de yoktur” şeklinde bir ifade Ca’fer es-Sâdık’a nisbet edilmiştir (Batalyevsî, s. 87, 89).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, “fvz” md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1128; Sa’d b. Abdullah el-Kummî, *el-Makâlât ve'l-fırak* (nşr. M. Cevâd Meşkûr), Tahrân 1963, s. 92; Nevbahtî, *Fıraku's-Sî'a*, s. 71; Eş'arî, *Ma-kâlât* (Ritter), s. 16; İbn Bâbeveyh, *Risâletü'l-i'ti-kadâtü'l-İmâmiyye: Şîi-İmâmiyye'nin İnanç Esasları* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1978, s. 114-120; Bağdâdî, *el-Farâk* (Abdülhamîd), s. 251, 333; Batalyevsî, *el-İnşâf* (nşr. Ahmed Ömer el-Mahmesânî), Kahire 1319, s. 87, 89; Fahred-din er-Râzî, *İ'tikâdât* (Neşşâr), s. 59; Muhammed b. Hasan ed-Deylemî, *Beyânü mezhebi'l-Bâ-tniyye ve buhlânihi* (nşr. R. Strothmann), İstanbul 1938, s. 2, 89; Ebû Muhammed Osman el-İrâkî, *Sapıklarla Dinsizlerin Çeşitli Mezhepleri* (trc. Yaşar Kutluay), Ankara 1962, s. 39-40; Abdullah Hasan el-Müsevî, *Hadîş haule'l-cebr ve't-tefvîz*, Beyrut 1986, s. 135-136; Ca'fer es-Sübhânî, *Buhûş fî'l-mîlel ve'n-nihâl*, Kum 1416, VII, 19-20; Ali Refîî, “Tefvîziyye”, *DMT*, V, 11-13.

MUSTAFA ÖZ

MÜFİD

(المفيد)

Muhaddis mertebesinden üstün,
fakat hâfız derecesine ulaşamayan
hadis âlimi.

Sözlükte “servet ve ilim elde etmek, bunlardan başkalarını faydalandırmak” anlamındaki ifâde masdarından türeyen müfid kelimesi terim olarak hadisleri senedleriyle nakleden, bunların metinlerini ezbere bilen ve senedlerde adı geçen râvilerin güvenilir olup olmadığı konusunda görüşleri bulunan kimseyi ifade eder. Müfid, muhaddisleri tanıdığı ve hangisinin isnadının daha âlî olduğunu bildiği için hadis talebelerine öncelikle hangi muhaddislerden hadis rivayet etmeleri gerektiği konusunda yol gösterir. Hadis hâfızlarının terip ettiği imlâ meclislerinde hadis yazmak üzere toplanan pek çok talebe arasında hocanın okuduğu hadisleri ve yaptığı açıklamaları duyamayan veya anlamayanlara yardımcı olur. Nitekim Memlûkler dönemi medreselerinde müfidin ders çalışmaları esnasında öğrencilere yardım ettiği bilinmektedir (*DîA*, XXVIII, 326). Müfidin zamanla hâfız mertebesine ve sahasında otorite demek olan imam seviyesine çıkması mümkündür. Bu terimi diğer tabakat yazarları gibi eserlerinde kullanan Zehebî bazı muhaddislerin sadece müfid olduğunu belirtirken (*Tezkiretü'l-huffâz*, III, 979; IV, 1227, 1354, 1355, 1444) Ebû Bekir eş-Şâfiî gibi âlimler hakkında “imam hüccet

müfid” (*a.g.e.*, III, 880), İbn Nâciye ve Ebû Hafs Ömer b. Ca'fer el-Basrî gibi âlimler için “hâfız müfid” (*a.g.e.*, II, 696; III, 845, 850, 934), İbnü's-Simsâr diye bilinen Ebû'l-Abbas Muhammed b. Mûsâ ed-Dîmâşkî gibi muhaddisler hakkında “hâfız sika müfid” (*a.g.e.*, III, 984), Hattâbî için “imam allâme müfid” (*a.g.e.*, III, 1018), İbn Hinzâbe hakkında “vezir kâmil hâfız müfid imam” (*a.g.e.*, III, 1022), çağdaşı İbn Râfî için de “hâfız müfid rehâl mütkın” (*el-Mu'cemü'l-muhtaş bi'l-muhaddişin*, s. 229-230) tabirlerini kullanmıştır.

Zehebî, “Müfid” lakabıyla anılan Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Cercerâî'yi (ö. 378/988) tanıtırken bu lakabın III. (IX.) yüzyıldan önce kullanıldığını söylemekte (*Tezkiretü'l-huffâz*, III, 979), Abdülfettâh Ebû Gudde hadis hâfızı Ebû İshak İbrâhim b. Ürme el-İsfahânî (ö. 266/879) ve İbn Nâciye'nin de (ö. 301/914) müfid olduğunu yine Zehebî'nin eserine dayanarak zikretmektedir (Leknevî, s. 60-63). IV. (X.) yüzyılda Ebû Bekir Ahmed b. Amr et-Tahhân (Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 845), Ebû'l-Kâsım Hafs b. Ömer el-Erdebîlî (*a.g.e.*, III, 850), Ebû'l-Abbas el-Esam (*a.g.e.*, III, 860) gibi birçok muhaddis hakkında aynı lakabın kullanıldığı, Şîi âlimlerinden Şeyh Müfid'in bu lakapla tanındığı bilinmektedir. VI. (XII.) yüzyılda ise muhaddis olduğu söylenmekle birlikte rivayetleri pek önemsenmeyen Ebû'l-Berekât el-Bağdâdî (İbn Hacer, V, 11) müfid lakabıyla anılmıştır. Müfid kelimesi, Şehîd-i Sâni'nin *Münyetü'l-mürîd fî âdâbi'l-müfid ve'l-müstefîd* adlı kitabında olduğu gibi (nşr. Rızâ el-Muhtârî, Kum 1409/1989) “öğretmen” anlamında da kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Münzirî, *Cevâbü'l-hâfız Ebi Muhammed 'Abdil'âzîm el-Münzirî el-Miştir* (nşr. Ebû Gudde), Halep 1411, s. 128; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 696; III, 845, 850, 860, 880, 934, 979, 984, 1018, 1022; IV, 1227, 1354, 1355, 1444; a.mlf., *A'lâmü'n-nübela'*, XII, 116-118; XVI, 269-270; XVII, 344-345; a.mlf., *el-Mu'cemü'l-muhtaş bi'l-muhaddişin* (nşr. M. Habîb el-Hîle), Taif 1408/1988, s. 229-230; Sübkî, *Mu'idü'n-ni'am ve mübîdü'n-nikam*, Beyrut 1407/1986, s. 85; İbn Râfî, *el-Vefeyât* (nşr. Sâlih Mehdi Abbas – Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1402/1982, I, 32; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 11; Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmil*, s. 59-63; Abdülhâdî Ahmed el-Hüseyn, *Mezâhirü'n-nehdatü'l-hadîsiyye fî 'ahdi Ya'kübe'l-Manşûrî'l-Muvahhîdî*, Tıtvân 1402/1982, I, 224-225; Talât Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 312; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 258-259; Nebi Bozkurt, “Medrese”, *DîA*, XXVIII, 326.

M. YAŞAR KANDEMİR

MÜFİD, Şeyh

(الشيخ المفيد)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed
b. en-Nu'mân el-Hârisî el-Ukberî
(ö. 413/1022)

İmâmiyye Şîası'nın önde gelen
kelâm, fıkıh ve hadis âlimi.

Çağdaşı İbnü'n-Nedîm ve öğrencisi Ebû Ca'fer et-Tûsî'ye göre 338 (949-50) yılında Bağdat'ın kuzeydoğusundaki Ukberâ'da dünyaya geldi. 333 (945) veya 336 (947-48) yılında doğduğu şeklindeki rivayetler kabul görmemiştir. Güney Arapları'ndan Benî Hâris b. Kâ'b kabilesine mensup olan babası İmâmiyye'nin Vâsıt'taki muallimlerinden olduğu için İbnü'l-Muallim diye anılmışsa da daha çok Şeyh Müfid olarak tanınmıştır. Kaynaklarda belirtildiğine göre bu lakap, küçük yaşta ders okurken hoca-ya -dirayet meselesiyle ilgili olarak hocası Ali b. İsâ er-Rummânî ile cereyan eden ilmî tartışmalardan sonra bizzat onlar tarafından verilmiştir. İlk eğitimini babasından alan Müfid on yaşlarında iken Bağdat'a gitti. Burada Mansûr Camii'nde verilen hadis derslerine katıldı. Ahmed b. Velîd el-Kummî, İbnü'l-Cüneyd, Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Kummî ve Şeyh Sadûk diye meşhur olan İbn Bâbeveyh el-Kummî'nin de içlerinde bulunduğu Kum hadis ekolünde bilgilerini geliştirdi. Fıkıh Ca'fer b. Muhammed b. Kuleveyh el-Kummî'den tahsil etti. Kelâm konusunda asıl hocası, İmâmiyye kaynaklarında Ebû Sehl en-Nevbah-tî'nin öğrencisi olduğu belirtilen Ebû'l-Ceyş Muzaffer b. Muhammed el-Belhî el-Ver-râk'tır. Ayrıca Ebû Abdullah el-Basrî ve Rummânî'den Basra Mu'tezile ekolünün düşüncelerini de öğrendi. Şeyh Müfid, kendi devrindeki İmâmîler'in kelâm konusunda lideri ve mezhebin sözcüsü kabul edildi. Ebû Hayyân et-Tevhîdî gibi çağdaşı olan yazarlar da bu görüşü kabul ederek onu İmâmiyye'nin reisi ve sözcüsü diye tanıtır (*el-İmtâ' ve'l-mu'ânese*, I, 143). Bağdat'ta düzenlenen ilmî tartışmalara katıldı, mezhebin yaymak için Kerh'in Derbürriyâh'taki camisinde ve kendi evinde toplantılar yaptı. Öğrenci yetiştirme konusunda gayret gösteren Müfid'in, Büveyhî Emîri Adudüdevle'den kendisine intikal eden malî imkânları öğrencilerinin masraflarını karşılamak için harcadığı bilinmektedir. Aralarında bizzat kendisinden ders alan Şerîf el-Murtazâ ve onun öğrencileri Şerîf er-Radî, Ebû Ca'fer et-Tûsî, Ahmed b. Ali

en-Necâşî'nin de bulunduğu çok sayıda talebe yetiştirdi (*el-Muknî'a*, Mukaddime, s. 14-15). Çeşitli mezheplere mensup âlimlerden ders alması kendisine geniş bir bakış açısı kazandırmıştır. Ancak onun tek hedefi İmâmiyye'ye hizmet etmek ve bu mezhebin üstünlüğünü ortaya koymaktır. Bu sebeple gerek reddiyeleri ve kendi mezhep mensuplarının sorularına verdiği cevaplar, gerekse öncekilerin görüşlerini eleştiri niteliğinde kaleme aldığı eserleri İmâmiyye'nin desteklenmesine yönelik oldu. Câhiz, Ebû Ali el-Cübbâî ve Kâdî Abdülcebâr gibi Mu'tezilî, İbn Küllâb ve Kerâbisî gibi Sünnî, İbn Bâbeveyh el-Kummî gibi İmâmî kelâmcılara, dil âlimlerine ve mu'tasavvıflara verdiği cevaplarda da daima bu hedefi gözetti. Bu arada Mehdî'nin gelişinden önce kurulan idarelerin meşrû olmadığı yönündeki geleneksel Şîa düşüncesine karşı çıktı, bazı şartlarda mevcut idareyle iş birliği yapılabileceğini söyledi. Onun bu düşüncesi, Şîa toplumu ile o devirde iktidarda bulunan Şîi Büveyhîler arasında yakın bir ilişkinin kurulmasına vesile oldu. Şeyh Müfid 398 (1008) yılında, Bağdat'ta İbn Mes'ûd mushafının bulunup bulunmadığıyla ilgili olarak Sünnî ve Şîi kesimi karşı karşıya getiren ve iç karışıklığa yol açan hadiseden sorumlu tutularak sürgüne gönderildi. Diğer taraftan Abbâsî Halifesi Kâdir-Billâh'ın öncülüğünde hazırlanan ve İsmâiliyye'ye mensup olan Fâtımîler'i imamlarının nesebi ve inançları yüzünden eleştiren beyannâme'yi diğer birçok âlimle beraber onayladı. Şeyh Müfid 3 Ramazan 413'te (30 Kasım 1022) Bağdat'ta vefat etti ve İmam Muhammed el-Cevâd'ın kabrinin yakınına defnedildi.

Gelenekçi Kum âlimleriyle daha çok akılcı diye tanınan Nevbahtîler'in anlayışının kuvvetli ve zayıf noktalarını çok iyi kavrayan Şeyh Müfid, Bağdat Mu'tezile ekolünü Şîi anlayışına Basralılar'dan daha yakın bulmuş olmakla beraber Mu'tezile ile Şîa arasında belirgin bir sınır çizmiştir. Bağdat Mu'tezilesi ile geleneksel İmâmî düşüncesinin sentezi onun kelâmının metodunu ve muhtevasını oluşturmuştur. Rasyonel kelâmın Şîa'da ciddi mânada onunla başlaması aynı zamanda Usûlî düşüncenin de oluşmaya başlaması demektir. Şeyh Sadûk gibi muhaddislerin dayandığı hadisleri kelâmî düşüncelere ters düşmesinden dolayı eleştiren Müfid'in bu husustaki duyarlılığı, Şeyh Sadûk'un *Risâletü'l-i'tikâdât*'ına yazdığı *Taşhihu'l-i'tikâd* adlı tenkidî şerhinde açıkça görülür. O, aklın vahye ihtiyacını kabul etmekle be-

raher akıldan mahrum bir imanın sağlam olmayacağını söylemiştir. Ona göre gâib imanın ortaya çıkmamasının sebeplerinden biri de onun, taklidî imanları yüzünden müntesiplerine güvenmemesidir. Şeyh Müfid bu görüşleriyle, öğrencisi Şerîf el-Murtazâ ve Ebû Ca'fer et-Tûsî ile iyice ortaya çıkan, çağımızda Humeynî ile en ileri noktaya ulaşan, Mehdî'nin çıkışına hazırlık yapılması tarzındaki Usûlî anlayışın başlatıcısıdır. O, gelenekçilere karşı çıkmakla birlikte aklı müstakil bir delil olarak kullanmamıştır. Bu sebeple kıyasa, re'y ve ictihada karşı çıkmış ve aklı ancak nassı anlamada bir vasıta olarak görmüştür. Böylece gelenekçi Sadûk ile Basra Mu'tezilesi'ni takip eden öğrencisi Şerîf el-Murtazâ arasında bir yol izlemiştir.

Şeyh Müfid'in imamlarla ilgili olağan üstü hadiseleri ısrarla savunmasını akılcı tutumuyla bağdaştırmak oldukça zordur. Onun Şîi geleneğinde gaybet-i kübrâdan sonra Mehdî'yi gördüğü ileri sürülen nadir kişilerden biri olarak kabul edilmesinin sebebi de imamlara olan aşırı derecedeki bağlılığıdır. Müfid bazı kimselerin âhâd rivayetlere dayanarak Hz. Peygamber'in bazı fiillerinde unutkanlık eseri yanıldığını iddia ettiklerini, mâsumiyet fikriyle uyuşmayan bu düşüncenin kabul edilemez olduğunu söylemiştir.

Şeyh Müfid, Şîi dünyasında özel öneme sahip belli sayıdaki âlimlerden biridir. Zira eserlerinin çoğu, muhtelif şehir ve beldelelerden kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplardan oluşmaktadır. Hârizm, Nişâbur, Cürcân, Sâriye, Taberistan, Sagan, Dinever, Hûzistan, Fars, Rakka, Hâir, Ukberâ gibi merkezlere yazdığı risâleler onun etki alanını göstermektedir. Araştırmacılığı ve üslûbuyla haklı bir şöhrete kavuşan Müfid kendisinden sonra gelen Şîi âlimlerinin önemli bir kaynağı haline gelmiştir. Günümüzdeki Şîi kelâmı ve fıkı onun kurduğu temeller üzerine bina edilmiş olup bu sahada ortaya koyduğu Usûlî metot halen sürdürülmektedir. İmâmetle ilgili eserlerinin önemli bir yekûn tutması meselenin Şîa açısından taşıdığı hayati önem dolayısıyladır. Bu çerçevede gaybet konusuna ayrı bir ehemmiyet atfetmiş, gaybet inancını akli temeller üzerine kurmaya itina göstermiştir. Kendisinden önceki Şîa ulemâsı gaybetle alâkalı görüşleri imamların haberleriyle cevaplandırmaya çalışırken Müfid söz konusu itirazlara akli ve mantikî cevaplar vermiş, konuyla ilgili haberleri ise tâli bir delil olarak kullanmıştır.

Eserleri. Şeyh Müfid'in 200 civarında olduğu kaydedilen eserinden bir kısmı şunlardır: 1. *Evâ'ilü'l-makâlât* *. Şîa ile Mu'tezile kelâmının özelliklerini açıklayan bir çalışmadır (*Taşhihu'l-i'tikâd* ile birlikte, Tebriz 1363-1364; baskı yeri yok, 1413). 2. *Taşhihu'l-i'tikâd*. Şeyh Sadûk'un *Risâletü'l-i'tikâdât* adlı eserinin tenkidî şerhidir (Beyrut 1414/1993). 3. *el-Emâlî* (*el-Mecâlis*). Müfid'in yazdığı kırk iki meclisten oluşan eser daha çok Şîa akaidiyle ilgilidir (nşr. Ali Ekber Gaffârî, Beyrut 1414/1993). 4. *el-İşâh fi'l-imâme*. Hz. Ali'nin imâmetinin ispatı ve muhaliflerin ileri sürdüğü delillerin reddi amacıyla yazılmıştır (Kum 1991, Beyrut 1414/1993). 5. *en-Nuketü'l-i'tikâdiyye* (Beyrut 1414/1993). 6. *el-İrşâd*. İmamların biyografilerini ihtiva eden eser müellifin en çok tanınan ve çeşitli dillere tercüme edilen çalışmasıdır (Beyrut 1399/1979, 1414/1993; bk. Şeyh Müfid, *el-Cemel ve'n-nuşra*, neşreden giriş, s. 11-12). 7. *el-İhtîşâş*. Dinî konular, ayrıca bazı kişilerle ilgili nakle dayalı bilgiler veren eser Ali Ekber Gaffârî tarafından yayımlanmıştır (Beyrut 1402/1982, 1414/1993). 8. *el-Muknî'a*. Fıkha dair geniş bir çalışma olup İmâmiyye Şîası'nın dört temel hadis kitabından biri olan Ebû Ca'fer et-Tûsî'ye ait *Tehzibü'l-aḥkâm fi şerhi'l-Muknî'a*'nın aslıdır (Kum 1983; Beyrut 1414/1993). 9. *el-Fuṣûlü'l-aṣere fi'l-ğaybe*. On ikinci imamın gaybetiyle ilgilidir (Kum, ts.). 10. *el-Cemel ve'n-nuşra li-seyyidi'l-İtre fi'l-Başra*. Cemel Vak'ası'na dair olan eseri Seyyid Ali Mîr Şerîfi yayımlamıştır (Beyrut 1414/1993). Şeyh Müfid'in eserlerinin önemli bir kısmı Dârü'l-Müfid adlı kuruluş tarafından 1414 (1993) yılında on dört cilt halinde neşredilmiştir (eserlerinin geniş bir listesi için bk. *el-Muknî'a*, Mukaddime, s. 15-20).

BİBLİYOGRAFYA :

Şeyh Müfid, *el-Muknî'a*, Beyrut 1414/1993, Mukaddime, s. 14-20; a.m.f., *el-Cemel ve'n-nuşra* (nşr. Seyyid Ali Mîr Şerîfi), Beyrut 1414/1993, neşreden giriş, s. 11-12; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 226; Ebû Hayyân et-Tevhidî, *el-İmtâ' ve'l-mu'âne* (nşr. Ahmed Emîn - Ahmed ez-Zeyn), Kahire 1373/1953, I, 143; Ahmed b. Ali en-Necâşî, *er-Ricâl* (nşr. M. Cevâd en-Nâîfî), Beyrut 1408/1988, s. 328-331; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Fihrist* (nşr. M. Sâdık Âl-i Bahrülülûm), Beyrut 1403/1983, s. 188-191; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, XVII, 344; İbn Usfûr el-Bahrânî, *Lü'lü't-tû'l-Bahreyn* (nşr. M. Sâdık Âl-i Bahrülülûm), Beyrut 1406/1986, s. 356-372; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât* (nşr. Esedullah İsmâiliyyân), Kum 1390/1970, IV, 153-179; M. Rızâ el-Hakîmî, *Târîhu'l-ulemâ' 'abre'l-üşûrî'l-muhtelif*, Beyrut 1403/1983, s. 485-490; McDermott Martin, *The Theology of al-Shaikh al-Müfid*, Beyrut 1986, tür.yer.; S. Waheed Akhtar, *The Early Imamiyyah Shi'ite Thinkers*, New Delhi 1988, s. 79-121;

MÜFİD, Şeyh

Abbas el-Kummî, *el-Künâ ve'l-elkâb*, Tahran 1989, I, 413; III, 197-199; Abdullah Hasan Hâşim el-Müsevî, *Fazlû'l-ilm ve'l-âlim*, Beyrut 1990, s. 151-155; Abdülaziz Tabâtabâî, "eş-Şeyh el-Müfid ve 'atâ'ühü'l-hâlid", *Türâşünâ*, IV/3, Kum 1409, s. 11-143; Ayetullah Seyyid Ali Khamenei, "The Role of al-Shaykh al-Mufid in the Development of Shi'i Fiqh and Kelam", *Message of Thaqaalayn*, I/1, Tahran 1993, s. 25-67; W. Madelung, "al-Mufid", *EP* (İng.), VII, 312.

AVNİ İLHAN

MÜFLİK

(المفلق)

Şiirlerinde
orijinal fikir, tema ve figürlere
yer veren şair hakkında kullanılan
bir terim

(bk. TABAKÂTÜ'ş-ŞUARÂ).

MÜFRED

(المفرد)

Bir lafız hecelerine ayrıldığında
hecelerin o lafzın delâlet ettiği anlamın
bir kısmına delâlet etmemesini
ifade eden mantık terimi.

Mantıkta lafızlar müfred-mürekkeb, cüz'î-küllî vb. şekillerde ayırma tâbi tutularak bunların delâlet ve tazammun açısından ifade ettiği anlamlar üzerinde durulur. Bundan amaç dille düşünce arasında sağlıklı ilişki kurarak mantık hatalarını önlemektir. İbn Sînâ'nın belirttiği gibi mantık bunun ötesinde dil tahlilleriyle uğraşmaz. Her ne kadar mantık, lafız-anlam ilişkisi üzerinde durarak düşüncenin doğru bir şekilde muhataba ulaştırılması açısından lafızlara başvurmak zorunda olsa da onun temel önceliği anlam ve kavramlardır (İbn Sînâ, s. 22). Öte yandan nahiv ilmi de lafızları müfred-mürekkeb kısımlarını ayırarak incelemekyse de nahvin amacı anlamdan önce lafzın cümle içindeki yerini, işlev ve i'rabını belirlemektir (Tehânevî, II, 1609).

Mantık açısından bir lafız hecelere ayrıldığında her hece lafzın delâlet ettiği mânâyı vermiyorsa o lafza müfred denilir. Meselâ insan lafzı "in-san" şeklinde hecelerine bölündüğünde bu iki heceden hiçbirinin insanın ifade ettiği anlamı vermemektedir. Buna göre birleşik isimler, künye ve lakaplar da müfred lafız kapsamına girer. Çünkü Abdullah, Tanrıverdi ve Köroğlu gibi birleşik lafızlar "abd-allah", "tanrı-verdi", "kör-oğlu" şeklinde ayrıldığında her parçanın kendine göre bir anlamı olsa da bu anlam birleşik lafzın mânasını ifade etmediğinden bunlar da müfred hükmün-

dedir. İbn Sînâ, bir lafzın müfred olması için parçalarının hiçbir anlama gelmemesini şart koşan mantıkçıları eleştirmektedir; ona göre önemli olan lafzın bütünü'nün delâlet ettiği mânaya parçalarının delâlet etmemesidir; her hece veya parçanın farklı bir anlama gelmesi oluşturdukları lafzın müfred olmasına engel teşkil etmez. Ayrıca konuşanın o müfred lafızla ne kastettiği de önem taşımaktadır. Meselâ Arapça'da "ayn" lafzı "göz, su kaynağı, altın para" gibi birkaç anlama gelmektedir. Şu halde iletişimde karmaşanın önüne geçebilmek için konuşmanın akışı içinde bir lafzın hangi bağlamda kullanıldığına ve neye delâlet ettiğine dikkat etmek gerekir (eş-Şifâ', s. 24-25).

Eğer müfred lafzın delâlet ettiği şey dış dünyada somut olarak mevcutsa ona "cüz'î müfred" denir. Buna göre bütün şahıs ve nesnelere verilen adlar cüz'î müfreddir. Müfred lafzın ifade ettiği anlamın zihnî bir kavram olmanın ötesinde somut bir gerçekliği yoksa o "küllî müfred" diye adlandırılır. Hayvan, insan, ağaç ve su gibi varlığın cins ve türlerini ifade eden genel lafızlar küllî müfreddir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), II, 1608-1621; Fârâbî, *el-Elfâzû'l-musta'mele fi'l-mantık* (nşr. Muhsin Mehdî), Beyrut 1968, s. 49-50; İbn Sînâ, *eş-Şifâ' el-Manţık* (I), s. 22, 24-25; Gazzâlî, *Mi'yârü'l-ilm fi'l-mantık* (nşr. Ahmed Şemseddin), Beyrut 1410/1990, s. 49; Muhammed eş-Şehrezûrî, *Resâ'ilü'ş-şecereti'l-ilâhiyye* (nşr. Mehmet Necip Görgün v.dğr.), İstanbul 2004, I, 57-60; Abdülemir el-A'sem, *el-Muştalahu'l-felsefî 'inde'l-'Arab*, Kahire 1989, s. 315; Ferid Cebr v.dğr., *Mevsû'atü müştalâhâti 'ilmi'l-mantık 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1996, s. 945.

MAHMUT KAYA

MÜFREDAT

(المفردات)

İsim, künye veya lakapları
nâdir olan muhaddisler hakkında
kullanılan bir terim.

Sözlükte "yalnız, tek" anlamındaki **ferd** kelimesinin "if'âl" kalıbından türeyen **müfredin** çoğulu olup "tek olanlar" demektir. Hadis terimi olarak "nâdir isim, künye ve lakaplarıyla bilinen şahıslar" mânasında kullanılmakta, ricâl ilminde başta sahâbe ve tâbiîn olmak üzere hadis âlim ve râvilerinden herhangi birinin pek bilinmeyen isim, künye veya lakaplarını ifade etmektedir. Müfredatın sahâbe ve tâbiîn dönemiyle daha sonraki devirlere ait birçok örneği bulunmaktadır. Bunlardan Cübeyb, Düreyb, Ecmed, Limâze, Lübey, Sender,

Sudey, Sunâbih, Şekel ve Tedüm isimlerde müfredatın; Ebû Muayd, Ebû Mürâye, Ebû'l-Müddile, Ebû's-Senâbil, Ebû'l-Ubeydeyn ve Ebû'l-Uşerâ künyelerde müfredatın; Mendel (Mindel), Mutayyen, Müşküdâne, Sahnûn (Suhnûn) ve Sefîne lakaplarında müfredatın örnekleridir.

Okuma zorluğu bulunması sebebiyle veya yanlış zaptedilebileceği düşüncesiyle hadis âlimleri müfredat üzerinde durmuşlardır. Bu ayırımın ilk defa III. (IX.) yüzyılda Buhârî tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Buhârî, yarı alfabetik olarak düzenlediği *et-Târîhu'l-kebir*'inde hadis ricâlini ilk harflere göre sıralarken her harfin sonunda "Bâbü'l-vâhid" başlığı altında müfredatı zikretmiştir. Daha sonra İbn Ebû Hâtim'in de *el-Cerh ve't-ta'dil*'inde aynı usulü benimsediği ve müfredatı "el-Efrâd" başlığıyla verdiği görülmektedir. Ancak müfredatı esaslı şekilde ele alan ve bunları bir araya toplayan Berdîci olmuştur. Berdîci, *Tabakâtü'l-esmâ'i'l-müfrede mine's-şahâbeti ve't-tâbi'in ve aşhâbi'l-hadîs* adlı eserinde (Dimaşk 1987) müfred olduklarını kabul ettiği 425 ismi kronolojik sıraya göre beş tabaka halinde incelemiştir. Fakat pek az müfred isim zikrettiği, bunların bir kısmının müfred olmadığı ve tabaka ayırımını doğru yapmadığı gerekçesiyle eleştirilmiş ve Muhammed b. Ali es-Sûrî bu esere bir reddiye yazmıştır. V. (XI.) yüzyıldan itibaren alfabetik sistemin tam olarak uygulandığı *Târîhu Dimaşk*, *Üsdü'l-gâbe* ve *Tehzîbü't-Tehzîb* gibi ricâl kitaplarının telif edilmesiyle müfredat artık alfabe sırasına göre ele alınmaya başlanmış, bununla beraber Safiyyüddin Ahmed b. Abdullah el-Hazrecî, *Hulâsatü Tezhîbi Tehzîbi'l-Kemâl*'inde bunları her harften sonra "et-Tefârik" başlığı altında zikretmiştir. Müfredatla bilhassa elkâb, küne, müteşâbih, el-mü'telif ve'l-muhtelif türü eserlerde çokça karşılaşılmaktaysa da bu konuda en zengin muhteva İbn Mâkûlân'ın *el-İkmâl*'inde bulunmaktadır.

Müfredat hadis usulü konularından biri olarak da ele alınmıştır. İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî *'Ulûmü'l-hadîs*'inde bu konuyu "el-Müfredât" başlığı altında incelemiştir. Nevevî ve Süyûtî de ona katılmıştır. Usûl-i hadis âlimlerinden Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr ve İbn Hacer el-Askalanî bu konuya "el-Esmâü'l-müfrede", İbn Ebû Hâtim ve Zeynüddin el-İrâkî "el-Efrâd" başlığıyla yer vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, II, 61, 146, 158, 182; III, 127, 224, 254, 264, 327, 447; Berdîci, *Taba-*